

Erhan Çifci,

Prusya'dan Nato'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi,

İstanbul: Kronik Kitap, 2022, 512 s., ISBN 978-625-8431-94-0

Yazarın doktora tezine dayanan çalışma, yakın dönem Türk ordusunun teşkilat tarihi bakımından son derece önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Çalışma aynı zamanda ordunun doktrin tarihinin dönüşüm noktalarında yabancı yardımın önemine, etkisine ve sonuçları bakımından da yer yer sınırlılıklarına işaret ederek, alanda temel başvuru kaynaklarından biri haline gelme potansiyeli taşımaktadır.

Son yıllarda Türk askeri tarihçiliği önemli bir gelişme göstermektedir. Alana popüler ilgi arttığı gibi, başta Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde olmak üzere Türkiye'de akademik askeri tarihçilik de gittikçe daha fazla çalışma alanı bulabilmektedir. Türkiye'de askeri tarih çalışmaları için bir model olarak yıllar önce Cevat Şayin tarafından önerilmiş olan 3T modeli¹ (Teşkilat - Teçhizat- Tefekkürat/ Doktrin), bir askeri kurumun yapısını ve işleyişini farklı boyutlarıyla kavramanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Çifci'nin çalışması, büyük ölçüde Türk ordusunun teşkilat yapısının dönüşümüne, ona paralel olarak da tefekkürat/doktrin yönünün evrimine odaklanmaktadır.

Kitap, Prusya modelinin Osmanlı ordusu tarafından bir model olarak benimsenmesi ve böylece Alman askeri sistemine geçme çabaları ile başlamaktadır. II. Meşrutiyet döneminde ordunun yeniden yapılandırılma çalışmalarının başarı ve başarısızlıklarını ortaya koyan çalışma, daha sonra Sanders misyonu ve Cihan Harbi dönemi Osmanlı Genelkurmayı'nın faaliyetlerini inceleyerek Alman etkisinin biçim, boyut ve sonuçlarını ele almaktadır. Cumhuriyet dönemine geçildiğinde, Türkiye'nin önce Weimar, sonra Nazi Almanya'sı ile, ayrıca İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği ile askeri ilişkilere değinilmektedir. İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk askeri sisteminin tekrar organize edilmesi sürecinde başta İngiltere olmak üzere Fransa ve ABD gibi devletlerin etkisi ele alınmıştır. Erhan Çifci, çalışmasının son ana bölümünün konusu olan 1947-1960 arasını "Türk Kara Kuvvetleri'nde Amerikan Etkisi" dönemi olarak adlandırmaktadır. Bu bölümde Amerikan askeri yardım misyonunun özellikle Kara Kuvvetleri'nde farklı sınıflar üzerindeki etkisi detaylı olarak incelenmiştir. Uzun bir zaman boyunca Prusya-Alman ekolünü

1 Cevat Şayin, "Askeri Tarih Araştırmasında Yeni Bir Yaklaşım 3T (Teşkilat, Teçhizat, Tefekkürat)", *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, der. Cevat Şayin, Gültekin Yıldız (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012).

örnek almış Türk ordusunun, Amerikan ekolüne göre yeniden organize edilmesinde karşılaşılan problemler bu bölümün önemli tartışma konularından birisi olmuştur. Son alt bölümlerde ise, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olmasının ordunun dönüşümü üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Kitabın ilk incelemede göze çarpan en önemli başarısı, çok geniş bir arşiv zemininden ve yine bu zengin arşiv malzemesini destekleyecek bir ikincil kaynak havuzundan yararlanabilmiş olmasıdır. ATASE arşivinin yanı sıra, İngiliz, Alman, Amerikan ve NATO arşivlerinden toplanmış belgeler bir araya getirilmiş, araştırmada, toplaması büyük bir zaman ve emek gerektirdiği kesin olan birincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Bu anlamda kitabın her şeyden önce alana yeni bilgi ve belgeler getiren, ampirik yönü güçlü bir çalışma olduğu belirtilmelidir.

Özellikle içerik yönünden kitabın göze çarpan bir diğer başarısı da, geniş bir zaman dilimini (1880-1960) ele almış olmasına rağmen, konu ve anlatımın dağılmak yerine tam tersi sıkı tutulmuş olması, kitabın ele aldığı uzun periyoda rağmen bütünlük bir yapıda olmasıdır. Bunun bir sebebi kuşkusuz, kitabın ele aldığı farklı dönemlerde, Türk ordusunun yabancı askeri yardım deneyimlerinde ortaya çıkan benzer örüntülerdir. Sözelimi II. Abdülhamid devri ve 1950'lerin dünyası birbirinden çok farklı dönemler gibi görünse de, konu Türk ordusunun yabancı danışman ve eğitmenlere olan güvensizliği olduğunda, kuşakları birbirine bağlayan eğilimler gözlemlenebilmektedir. Almanlarla yaşanan pek çok güvensizlik pratiği, İngiliz ve Amerikalılarla da yaşanmıştır. Bu noktada yerleşik bürokratik mekanizmaların değişime inatla direnmesi kadar, uluslararası ilişkilerin doğasından gelen güvensizlik refleksi de akılda tutmak gerekir. Devletler arası çıkar ilişkilerinde yardımlaşma sürecinin, özellikle de askeri yardımların, her aşamada güvensizlik doğurması bir bakıma doğaldır. Ancak genel anlamda böyle uzun bir zaman aralığının ele alınmış olması, okura kuşaklar arasında kıyaslama yapabilmeye olanağı sunmaktadır.

Bu noktada esasen kitabın konusunun teorik olarak çok daha önceye çekilebileceği de belirtilebilir. Nitekim, yazarın kendisi de 1880 öncesi kimi dış yardım örneklerini sıralayarak işe başlamaktadır. Ancak bu daha erken girişimleri de belgelere dayalı bir araştırma konusu hâline getirmek kitabın doğal sınırlarını çok aşardı. Kişisel görüşüm, Alman ekolü öncesinde Osmanlı ordusunda, her zaman yerleşik bir savaş tarzı olsa da, modern anlamda yazılı bir doktrin olmadığı yönündedir. Bu yüzden başlangıç noktası olarak 1880 seçimi isabetli görünmektedir. Yazarın kendisi, Alman askeri yardımı öncesindeki dış yardım çabalarının münferit ve yüzeysel kaldığını, Alman askeri yardım sürecinin ise çok daha kapsamlı ve planlı olduğunu belirterek anlatısının başlangıç noktasını açıklamaktadır.

Kitabın önemli bir diğer başarısı ise, kolayca askeri-teknik meseleler arasında kaybolabilecek bir konuyu işlemesine rağmen, odak konuyu daha genel konulara bağlamadaki yetkinliğidir. Anlatı fazla spesifik – teknik boyutlara hapsolmemiş ve Türk dış politikası tarihinin farklı dönemleri ile etkin bir biçimde bağ kurulmuştur. Böylece askeri strateji ve doktrin sorunları ile ülkenin genel dış politika stratejisi arasındaki bağlar da aydınlanmaktadır. Askeri teşkilat ve doktrin problemlerinin, ülke ve devletin genel durumundan ve problemlerinden bağımsız değerlendirilemeyeceği ortaya çıkmaktadır.

Kitabın düşündürücü yönlerinden bir tanesi, farklı dönemlerde Türk ordusunda gözlemlenen kimi problemlerin ya da tekrarlanan düşünce ve davranış kalıplarının, arketipleşmiş kronik sorunlara işaret edip etmediğidir. Örneğin Osmanlı ordusunda görev yapmak üzere 1880’lerde Türkiye’ye Alman gelen subay grubunun karşılaştığı önemli bir sorun, askeri eğitim ya da savaşa hazırlık gibi konularda yapılan pek çok şeyin yalnızca şeklen yapılan yüzeysel uygulamalar olmasıdır. İkinci Meşrutiyet gibi görece geç bir dönemde dahi bu eğilim hâlâ görülmektedir. Örneğin temel yavaşık düzen eğitimi gibi biçimsel konulara gereğinden fazla zaman ayrılması gibi şekilcilik örnekleri daha temel muharebe eğitimlerinin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu gibi tarihsel tespitler, ordunun kalıtsal sorunlarını aydınlatmak bakımından değerli olabilir.

Böyle bir askeri kültür ortamında, işe motive ve enerjik bir şekilde başlayan pek çok yabancı eğitimci subayın, değişim taleplerinin ve çabalarının karşılık bulmamasından dolayı motivasyonlarını kaybettikleri kitapta vurgulanmaktadır. Özellikle Alman subayların, Türkiye’de “her şeyin komisyonlar üzerinden işlediğini” anladıkları tespiti son derece ilginçtir. Sorunlara çözüm bulmak değil, tam tersine bulmamak ve süreci uzatmak için kurulan “komisyonlar düzeni”, değişime direnç göstermekte kararlı bir bürokratik yapıyı ortaya koymaktadır. Yazar, ilgili dönem için bunun sebeplerini çeşitli hususlara bağlamaktadır. Osmanlı yüksek komuta kademeleri nüfuzlarını kaybedebileceklerini düşünerek değişime direnmekte, II. Abdülhamid tüm süreçleri kontrol etme konusunda baskıcı davranmakta ve Alman tarzı merkezi bir emir komuta yapısına karşı çıkmakta, devletin mali durumu ise gerçek bir dönüşüme zaten izin vermemektedir. Bu döneme özgü sebepler açıklayıcı olsa da, benzer bir direncin ordunun daha sonraki yenileşme süreçlerinde de ortaya çıktığı görülmektedir.

Doğrudan yazarın tespiti olmasa da (konu hakkında ikincil kaynaklara referansla gündeme getirilmektedir) Osmanlı devletinin son döneminde Almanlarla yapılan silah ticaretinin ülkenin silah sanayiini ve yerli üretimini baltaladığı tespiti,

yine düşündürücüdür (s. 75-76). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Amerikalılarla girişilen ittifakın Türkiye'nin havacılık sanayii üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, gerçekleştiği dönemde büyük bir kabiliyet artışı olarak değerlendirilen kimi silah alımlarının, uzun vadede yerli silah teknolojisi ve üretim kapasitesi üzerindeki etkileri ele alınması gereken bir konudur.

Son olarak, kitapta doğrudan temas edilmese de, kitabın önemli bir teorik tartışmaya özgün bir katkı sunduğu belirtilmelidir. Daha çok Uluslararası İlişkiler alanında gelişmiş ancak askeri doktrin konusunda da kullanılmış önemli bir teorik tartışmada, farklı teorik yaklaşımlar, devletlerin (orduların) dış politika (doktrin) geliştirme kalıplarını, dış ve iç yapıları bağlamında incelemiştir. Dış yapı ve koşullara odaklanan yaklaşım, devlet ve orduların dönüşümlerini dış tehditler ve tehdit ortamı kapsamında analiz ederken, diğer yaklaşım aynı süreçleri organizasyonel yapının, yani iç yapının bir sonucu olarak ele almaktadır.² Çifci'nin çalışması, Türk ordusu teşkilatının, doktrininin ve kısmen de teçhizat yapısının dönüşümünü ele alırken hem iç hem de dış faktörlerin sürece etkisinin dengeli bir anlatımını sunmaktadır. Askeri başarısızlıklar ve dış tehditler Osmanlı/Türkiye devletini askeri alanda dış yardım aramaya iterken, dış yardıma dayalı dönüşüm hiçbir zaman pürüzsüz ve tek yönlü bir biçimde gerçekleşmemiş, her zaman iç yapının direncine maruz kalmış, böylece oraya çıkan sonuç da her zaman bir sentez niteliğinde olmuştur. Diğer bir deyişle dış tehditlerle gelişen dönüşüm ihtiyacı ve dış yardımlar temel yönlendirici olsa da, yerleşik yapının direncinin de ulusal doktrin oluşumunda belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir. Böylece askeri teşkilat ve doktrin konusunun iç ve dış faktörlerin etkileşimi ile şekillenen çok boyutlu bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Dış yardım ile gelen dönüşüm kendisini geleneğe dayattığı gibi, gelenek de kendi varlığını dışarıdan gelene dayanmaktadır.

Sonuç olarak Çifci'nin çalışması, akademik olarak önemli bir boşluğu doldurmakta, büyük ampirik katkısının yanı sıra, önemli soru ve sorunsalları da gündeme getirmektedir. Kitap bir geçiş dönemini uzun bir periyotta ele alması dolayısıyla, son dönem Osmanlı askeri tarihi alanına olduğu kadar, Cumhuriyet dönemi askeri tarihi alanına da önemli bir katkı sağlamaktadır.

Efe Güzeloğlu

İstanbul Aydın Üniversitesi

2 Barry R. Posens, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars* (Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1984), s. 34-37.